WELFARE ECONOMICS INTERPRETATION AND DOMESTIC STRATEGY OF INVESTMENT SUPPORT

By:
VARGA, TIBOR

Keywords: investment, efficiency ranges, welfare economics, support.

A pivotal issue of competitive agriculture is the effectiveness of central investments support and yet no procedure is available for quantifying such effectiveness that is widely accepted in professional circles.

By examining the effectiveness of investment support on welfare economics basis, it can be shown that the effectiveness of support – that is the ratio of support remaining after deducting social costs (dead burden loss) - depends on the flexibility of supply and demand price. Furthermore the efficiency of support targeting – the part of support going to the targeted activity – varies with demand price flexibility of produced merchandise and investment support type. The supporter may consider all these points in drawing up support conditions. At the same time, however the supporter may take aspects of effectiveness into account in a more balanced manner when targeting support groups (by considering the limit and average efficiency of applicants).

By examining the data base of Test Plant Information System it would appear that agricultural authorities tended to follow a mixed strategy, in which aspects of efficiency and sustainability were equally considered.

A BERUHÁZÁS-TÁMOGATÁS JÓLÉTI KÖZGAZDASÁGTANI ÉRTELMEZÉSE ÉS HAZAI STRATÉGIÁJA

VARGA TIBOR dr.

Kulcsszavak: beruházás, hatékonysági mezők, jóléti közgazdaságtan, támogatás.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A beruházások központi támogatásának hatékonysága a versenyképes mezőgazdasági termelés egyik sarkalatos kérdése, de ennek ellenére nem rendelkezik a hatékonyságot számszerűsítő, a szakmai közvélemény által széleskörűen elfogadott eljárással.

A beruházási támogatás hatásvizsgálatát jóléti közgazdaságtani alapokon vizsgálva megállapítható, hogy a támogatás hatékonysága - vagyis a társadalmi költségek (holtteherveszteség) után fennmaradó rész aránya a támogatáson belül – a kereslet és a kínálat árrugalmasságának mértékétől függően alakul. Továbbá, a támogatás céltartása – a támogatottakhoz jutó rész aránya a támogatáson belül – az előállított termékek keresleti árrugalmasságának és a támogatott beruházás típusának függvényében változik. A támogató mindezeket a támogatási konstrukciók kialakítása során mérlegelheti. Ugyanakkor a támogatás célcsoportjá-

nak megválasztásakor a hatékonysági szempontokat is árnyaltabban (a pályázók határ- és átlaghatékonyságainak mérlegelésével) veheti figyelembe.

A Tesztüzemi Információs Rendszer adatbázisán vizsgálódva az a tendencia rajzolódik ki, hogy az agrárkormányzat a beruházási támogatásokban kevert stratégiát követett, amelyben a hatékonysági szempontokat és a fennmaradási esélyeket egyaránt mérlegeli.

BEVEZETÉS

A beruházási szándék változása, a beruházás-állomány alakulása a gazdasági növekedés egyik általánosan elfogadott fokmérője. Egy prosperáló nemzetgazdasági ágat – szabad tőkeáramlást feltételezve – a dinamikusan emelkedő, vagy tartósan magas beruházás-állomány jellemez. A mezőgazdaságban a több évtizedes tőkehiány és a korlátozott tőkemozgás következtében ezek az összefüggések sokkal szövevényesebbek, a fejlesztési stratégiák eredményessége gyakran nem a várakozásoknak megfelelően alakul.

A mezőgazdaság – részben a fentiekből következő, részben ismert sajátosságaiból adódó – támogatottságának indokoltságát ennek a nemzetgazdasági ágnak a szakértői közül is időről-időre többen megkérdőjelezik. Vonatkozik ez a beruházások támogatására is. Ezért is kíséri fokozott érdeklődés a támogatott beruházások hasznosulását, eredményességük mérhetősége pedig folyamatosan napirenden van. Kellő hatékonysággal kerülnek-e felhasználásra azok az összegek, amelyet a kormányzat az agrárberuházások támogatására fordít? Ez a kérdés rendszeresen viták kereszttüzében áll. Dolgozatomban ennek a kérdésnek a megválaszolására teszek kísérletet, amikor a beruházási támogatások hatásmechanizmusának jóléti közgazdaságtani elemzése nyomán kapott összefüggésekre támaszkodva, valamint az Agrárgazdasági Kutató Intézetben rendelkezésre álló Tesztüzemi Információs Rendszer többéves adatbázisának felhasználásával vizsgálatokat folytatok.

A BERUHÁZÁSI TÁMOGATÁSOK HATÁSELEMZÉSÉNEK ELMÉLETI ALAPJA

A jóléti közgazdaságtan jól ismert grafikus eszközrendszere parciális keresletkínálati egyensúlyi modell-struktúrák alkalmazásával, sematikusan jeleníti meg és értelmezi a támogatások hatásmechanizmusát. Ebben a grafikai rendszerben, a támogatások következtében, a piac szereplőinek helyzetében bekövetkező változások szemléletesen nyomon követhetők (*Fertő, 1999*). A grafikus rendezettségből adódóan pedig messzebbre mutató, további következtetések is levonhatók.

Az árakon keresztül történő támogatás a jóléti közgazdaságtan egyik legjobban kidolgozott területe. „Az árak befolyásolása történhet a termékpiacokon és a termelési tényezők piacán” (*Fertő, 1999*). A beruházási támogatásokat - a tárgyi eszközöket kiegészítő - üzembe helyezett beruházások ártámogatásaként értelmezzük. A támogatás hatása pedig a beruházás üzembe helyezése következtében jelentkező amortizációnövekmény támogatott hányadával történő ráfordítás-csökkenésként értelmezhető.

A termelési volumen (q) és az ár (p) koordináta-rendszerében ábrázolt, lineárissá egyszerűsített keresleti (D) és kínálati (S) függvény metszéspontja kijelöli az egyensúlyi (piactisztító) volumen és ár értékeit. Ebben a sematikus rendszerben a kereskedelem szerepétől eltekintenek, illetve azt egységes és állandó árréssel működőnek tekintik, amelynek így a keresletre és a kínálatra is egyforma módosító hatása van. Az egyensúlyi ár és a keresleti függvény egyensúlyi ár feletti szakasza kö-

zé eső terület a fogyasztói többlet[1]. Az egyensúlyi ár és a kínálati függvény egyensúlyi ár alatti szakasza közé eső terület a termelői többlet[2] (1. ábra).

A beruházás értékéhez adott *támogatás eredményeképpen* a termelők költségei csökkennek, alacsonyabb árat is elfogadnak. A termelőnként különböző lekötött eszközérték függvényében alakuló költség csökkenéséről lévén szó, a kínálati görbe (S) elfordul a kezdőpontja körül az x-tengely irányában. Új helyzetében az S' jelöli. Ennél a lépésnél feltételezzük, hogy a termelő a termelés mennyiségi növelésében érdekelt, vagyis: (Q'-Q) P' > (P'-P) Q. Másképpen fogalmazva: a termelésbővítés jövedelmezőbb, mint a költségmegtakarítás. *A kereslet és a kínálat újabb egyensúlya alakul ki S' és D metszéspontjában. Ehhez alacsonyabb ár és magasabb kínálat tartozik.*

A folyósított *beruházási támogatás szerepét* a 2. ábrán követhetjük nyomon. A támogatás hatása a termelésre kettős. Egyrészt a piacon jelenlévő gazdaságok nyeresége tovább növekszik (*1.-t*), másrészt a termelés bővül, akár további gazdaságok piacra lépésével, akár a piacon lévők termelésének növelésével (*1.-t'*). A kínálat bővülése azáltal válik lehetővé, hogy az üzembe helyezett beruházás költsége – változatlan ráfordítás mellett – kisebb lesz, és a termelés hatékonyabbá válásával a termelés fajlagos költsége is csökken. A költségcsökkenésnek azonban csak egy része realizálódik a piacon, másik része ahhoz kell, hogy a támogatás nélkül drágábban, vagy kevésbé hatékonyan előállítható termékeket a piacon nyereséggel lehessen értékesíteni. Tehát a termelés bővítésével előállított terméknövekmény „piacra segítésének" költségét az állam viseli, azonban kimutatható haszna abból a termelőknek nem származik. A támogatás eredménye ezáltal csak a *2.-t* és a *2.-t'* terület lesz. A támogatás eredménye a jóléti többletek területén található, ami a kínálati görbe - a támogatás hatására történő - elmozdulása miatt másképpen osztódik fel. Eltekintve a keresletnek a termelők számára ideális, egyébként csak elméletben létező teljes árrugalmasságától, az alacsonyabb ár mindig növeli a fogyasztói többletet. A termelők számára a beruházásaik támogatottsága következtében vállalható árcsökkenés a támogatás hatásából történő részesedésük zsugorodásával jár. A termelők számára a támogatás hasznából a *3.-t* és a *3.-t'* terület marad. Végeredményben *a támogatás haszna úgy oszlik meg, hogy abból nem realizálható a 4.-v terület, a fogyasztókhoz kerül a 4.-f és a 4.-f' terület, a termelőkhöz jut a 4.-t és a 4.-t' terület.*

Az eddigiekből is látható, hogy a támogatásból származó hasznon osztoznak a termelők és a fogyasztók. Ez – mint majd később látni fogjuk – a beruházási támogatásnak, mint jövedelemtranszfernek, nem előnyös tulajdonsága. Azonban azt is láthatjuk, hogy miközben újabb termelők (és fogyasztók) számára nyit meg piaci lehetőségeket, az erős piaci pozícióban lévő termelők (és fogyasztók) helyzetét tovább javítja. Ez a körülmény lehet a támogató számára céljaival egyező, ha a támogatási konstrukcióval kizárólag korszerűsítés útján megvalósuló hatékonyságjavulást kíván elérni a termelők körében. Ennek következtében csökken a termelők jövedelmének ingadozása, ami a piaci kudarcok kockázatát

[1] A fogyasztói többlet az egyensúlyi ár kialakulását követően a fogyasztó számára bekövetkező hasznosság-többlet (megtakarítás), ami azért következett be, mert a fogyasztó kevesebbért jutott a termékhez (hasznossághoz), mint amennyi pénzről (hasznosságról) a hozzájutás érdekében hajlandó lett volna lemondani.

[2] A termelői többlet az egyensúlyi ár kialakulását követően a termelő számára bekövetkező hasznosság-többlet (megtakarítás), ami azért következett be, mert a termelő többet kapott a termékért (hasznosságért), mint amennyi pénzről (hasznosságról) az előállítása érdekében hajlandó lett volna lemondani.

mérsékli, s mint ilyen, az állami beavatkozás legitimitását erősíti. Azonban a támogatás következtében keletkező új, az egyensúlyi ár körüli termelői (*t*, *t'*) és fogyasztói többletek (*f*, *f'*) – amennyiben döntően újabb termelők és fogyasztók piacra lépésével, és nem a már ott lévők termelés- és fogyasztásbővítésével járnak együtt - továbbra sem jelentenek stabil jövedelemforrást tulajdonosaiknak, ezáltal az említett piaci kudarc kockázata továbbra is fennáll, csak magasabb termelési volumenek mellett.

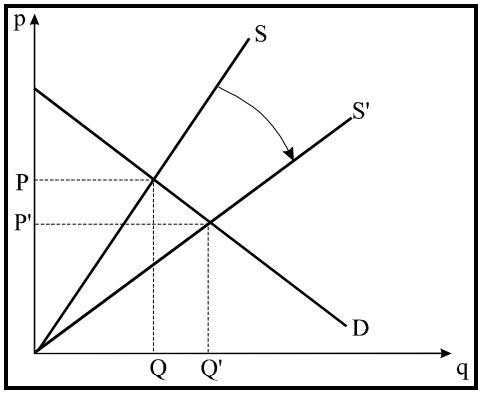
A beruházási támogatás hatékonysága – azáltal, hogy esetében a termelési volumen (Q-Q') növekedésének arányában lép fel holttehervesztesség (nettó társadalmi költség) – *elfogadhatónak tekinthető*.

A támogatás, mint agrárpolitikai eszköz, a kormány számára akkor tekinthető eredményesnek, *ha hatékony (minimális a holttehervesztesége) és ha céltartó (maximálisan a választott célcsoporthoz kerül)*. Ilyen megfontolásból *a beruházási támogatások nem kellően eredményesek, mert ugyan maximálisan hatékonyak, de kevéssé céltartók.*

A támogatási folyamat céltartásának mértéke alapvetően a támogatottak körének helyes megválasztásától és lehatárolásától függ, de befolyásolja a támogatott beruházással előállítandó termék keresleti árrugalmassága is. Tovább folytatva a jóléti grafika átrajzolását, most forgassuk el a keresleti görbét függőleges helyzetbe (3. ábra *1*.). Ebben az esetben a kereslet teljesen árrugalmatlan. A támogatás hatására jóléti többlet csak a termék árának csökkenése útján képződik, nem jár termelésnövekedéssel. A jóléti többleten megosztoznak a termelők és a fogyasztók. Abban az esetben, ha a kereslet teljesen árrugalmas, a görbe vízszintes helyzetű (3. ábra *2*.), nem képződik a piacon fogyasztói többlet. A változás jóléti haszna teljesen a termelői többlet növekménye lesz. A jóléti többlet felosztásának arányai a termelők és a fogyasztók között a kereslet árrugalmasságának a két szélsőséges állapot közötti helyzetétől függnek.

1. ábra

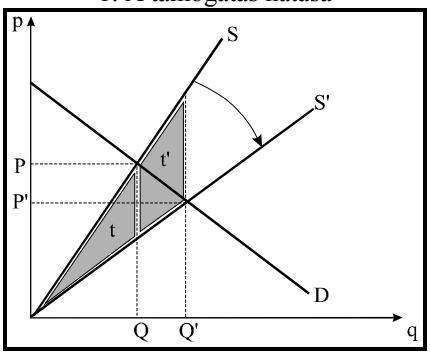
A beruházási támogatások jóléti közgazdaságtani értelmezése

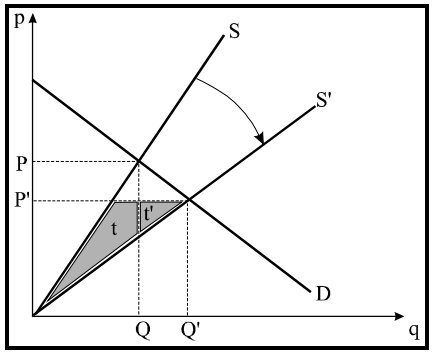


2. ábra

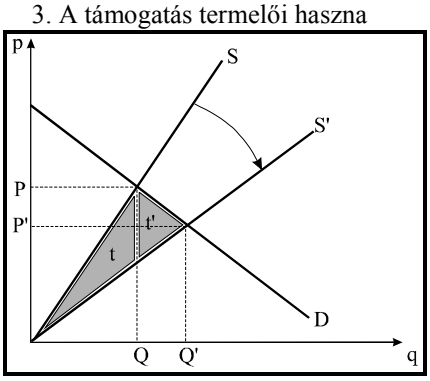
A beruházási támogatások hatásának jóléti közgazdaságtani értelmezése

1. A támogatás hatása

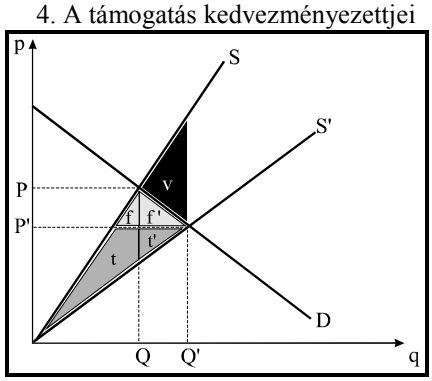




3. A támogatás termelői haszna



4. A támogatás kedvezményezettjei

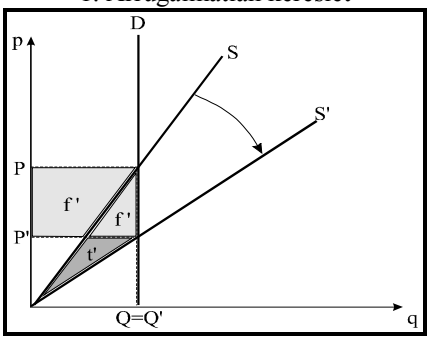


2. A támogatás eredménye

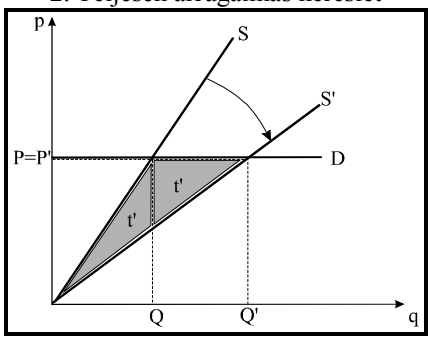
3. ábra

A beruházási támogatás hozadéka a kereslet eltérő árrugalmassága mellett

1. Árrugalmatlan kereslet



2. Teljesen árrugalmas kereslet



A fentiek értelmében, a támogató figyelembe veheti a beruházási támogatás odaítélésekor a támogatott beruházással előállított termékek keresletének árrugalmasságát. Az árrugalmasság ismeretében *mérlegelheti, hogy kívánatos-e – és ha igen, milyen mértékben – a termelőknek szánt támogatásból a fogyasztókat is részesíteni.*

Ugyanakkor az államnak arra is számítania kell, hogy *a beruházási támogatások kialakult színvonalának mérséklése* – a holttehervesztéség kialakulásával – *a támogatás egy részének harmadik szereplőhöz történő „elfolyását" vonja maga után.* Tehát a kormányzat által csökkentett támogatás tovább redukálódik, amikor abból – szolgáltatásaik fejében – a közvetítő-ellenőrző rendszerek is részesednek.

A támogatás céltartása attól is függ, hogy a támogatott beruházás a tárgyi eszközök mennyiségében és minőségében mekkora változást idéz elő. Amennyiben a beruházás jellege *pótló*, a támogatás következtében csökkennek a termelő költségei, a kínálati görbe elfordul az x-tengely irányában. A kínálat volumene nem változik, ezért az egyensúlyi ponthoz tartozó x értéknél a kínálati görbe irányában törés áll be, függőlegesen folytatódik tovább. A támogatás nélküli állapot egyensúlyi pontja nem változik, ezért az ár sem változik. A támogatás következtében előálló jóléti többlet (4. ábra, *1.-a*) teljes egészében a termelők oldalán jelenik meg. A támogatás teljesen céltartó. Amikor *korszerűsítő* beruházás kerül megvalósításra, a helyzet az előbbihez hasonló (4. ábra, *2.-a'*). A különbség a támogatás jellegéből adódik. A korszerűsödés következtében a tárgyi eszközökön kívüli, egyéb ráfordítások mérséklődnek, a termelés költségei ezáltal kisebbek lesznek. A kínálati görbe az eredeti, támogatás nélkülitől nagyobb mértékben fordul el, mint a pótló beruházásoknál. A termelői többlet nagyobb lesz, mint a pótló beruházások támogatása nyomán (*a' > a*). A *bővítő* beruházások a termelési volumen növekedésével járnak (4. ábra, *3.*). A növekmény az *a"+c"+d"* terület. Ezen osztoznak meg a termelők (*a"*) és a fogyasztók (*c"+d"*). Az intézkedés jövedelemtranszferrel is együtt jár, melynek során *b"* terület a termelőktől a fogyasztókhoz kerül, valamint nyomában holttehervesztéség is keletkezik. A leggyakoribb beruházás a *bővítő-korszerűsítő* jellegű. Ez is a termelés mennyiségi növekedésével jár, tehát a jóléti többlet megoszlik a termelők és a fogyasztók között. A korszerűsödés következtében csökkennek a termelési költségek, aminek következtében ennek a változatnak a jóléti többlete nagyobb lesz, mint a bővítő beruházások során (*a"'+c"'+d"' > a"+c"+d"*). A jövedelemátcsoportosulás és holttehervesztéség keletkezése is a bővítő beruházásoknál ismertetett módon történik (4. ábra, *4.*). A termékinnovatív beruházás során olyan tárgyieszköz-fejlesztésre kerül sor, amely a termék minőségi paramétereinek javulását eredményezi, aminek kapcsán a kereslet az értékesebbé vált termék iránt megnő. A termék új minősége minden fogyasztó számára értéknövelő, ezért a keresletet iránta – a fogyasztók jövedelemétől függetlenül – megnöveli. A keresleti görbe (D') elmozdul az y-tengely mentén, az eredeti görbével (D) párhuzamosan. A 4. ábra *5.*) modellje bemutatja a jóléti többletek átrendeződését. Ezen láthatjuk, hogy a termelők még ebben a speciális esetben - amikor az értéknövekedés forrása a termék gyártója - sem válhatnak a piacon a termék hasznának kizárólagos élvezőivé. A termelői többlet: *a"",* fogyasztói többlet: *b""+c""+d""*. Ugyanúgy megtörténik a termelők jövedelmének átkerülése a fogyasztókhoz, valamint holttehervesz-

teség képződése, mint pl. az egyszerű bővítő beruházások esetében.

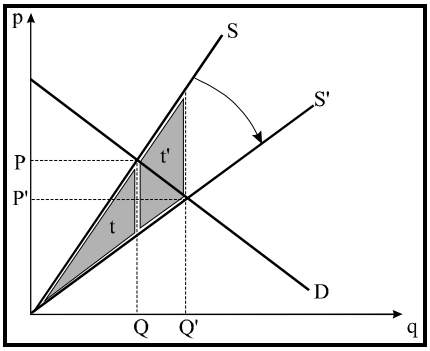
Az eddigiekben láthattuk, hogy *a jövedelemtranszfer a termelőtől a fogyasztóhoz minden esetben végbemegy, ha az ár csökken*. A termelőknek tehát ezzel kalkulálniuk kell, amikor termelésük növeléséről, azon belül tárgyi eszközeik fejlesztéséről döntenek. Feltehetően igenlő döntéseiket arra alapozzák, hogy a kínálat növelése ellensúlyozza majd az ár csökkenése miatt kieső bevételeiket (*a”>b”, a”’>b”’, a””>b””*). Valószínűleg erre a termékinnovatív beruházások során van a legnagyobb esélyük.

A beruházás jellege (pótló, bővítő stb.) a beruházótól függ. A támogató támogatási célprogramjának sikere – mint láttuk - annak céltartásától és hatékonyságától is függ. *Az állam a beruházási támogatás nyújtásához a támogatott beruházás jellegét is meghatározhatja, a programok eredményessége érdekében.*

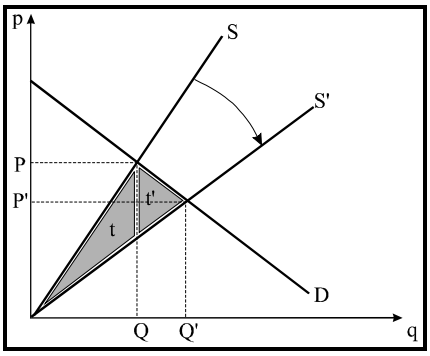
4. ábra

A beruházási támogatások beruházás-típusonkénti hatásának jóléti közgazdaságtani értelmezése

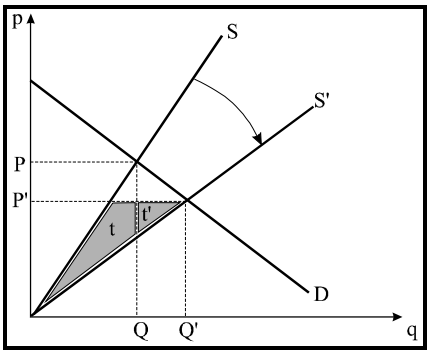
1. Pótló beruházás



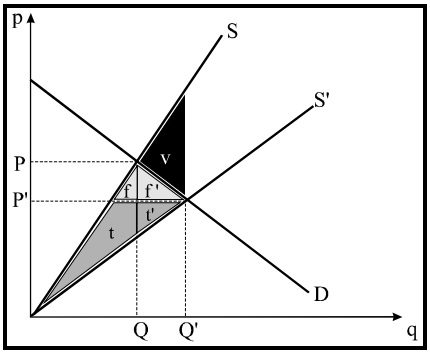
2. Korszerűsítő beruházás



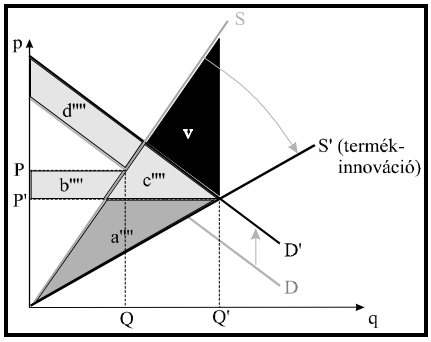
3. Bővítő beruházás



4. Bővítő-korszerűsítő beruházás



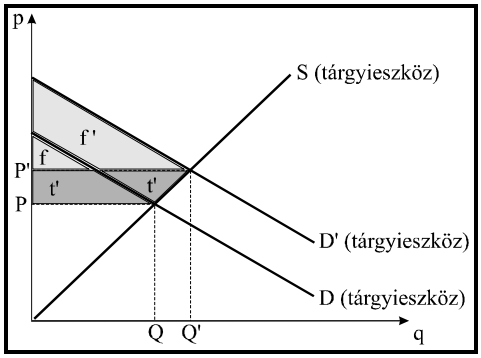
5. Termékinnovatív beruházás



A beruházási támogatás, a termék piacán kívül, a termelőeszközök piacára is befolyással bír. A termelés bővítése, a tárgyi eszközökön kívül, a többi termelési tényező színvonalát is emeli, leszámítva a korszerűsítés ráfordításcsökkentő eredményeit. A tárgyi eszközök piacán a mezőgazdasági termelők fogyasztókként - ártartalékaik mértékétől függetlenül – elfogadják a magasabb árakat, remélve, hogy saját termékeik árában azokat realizálni tudják. Emiatt a tárgyi eszköz keresleti függvénye az y-tengely mentén felfelé eltolódik (5. ábra). Miután a tárgyi eszközök piacán a kereslet nőtt meg, a keresleti vagy fogyasztói többlet is nagyobb lett. A konjunktúra a tárgyi eszköz piacon megnövelte a tárgyieszközgyártók többletét a tárgyieszköz-fogyasztók kárára, de ezt részben vagy egészben, kompenzálja a keresleti görbe feljebbtolódásából származó fogyasztói többlet-növekmény. Fogyasztói többlet a tárgyi eszközök piacán – amennyiben az nem tökéletesen árrugalmas – létezik, a kereslet növekedése nyomán pedig mindenképpen növekszik. Most csak azt az esetet vizsgáljuk, amelyben a keresletnövekedést a beruházási támogatás kelti. A meglévő, vagy módosuló tárgyi eszköz kereslet tehát kivált fogyasztói többletet, ami azt is jelenti, hogy egyes mezőgazdasági termelők – akik a keresleti görbe y-tengelyhez közelebbi szakaszán helyezkednek el - hajlandók lennének sokkal többet is fizetni a tárgyi eszközért, míg mások – akik a keresleti görbének az egyensúlyi ponthoz közelebbi szakaszán találhatók – pedig nem kívánnak, vagy alig többet hajlandók adni értük. A kereslet növekedését $(Q'-Q)$ az eltolódott keresleti görbének (D') a $\overline{QQ'}$ intervallumba eső szakaszán „elhelyezkedő”, támogatásban részesült, újonnan belépő termelőeszköz-fogyasztók indukálják. A támogatott mezőgazdasági termelők termelőeszköz-fogyasztókként jóléti közgazdaságtani eszközökkel jól elkülöníthetők. *A mezőgazdasági termelőknek ez a - régi és új belépőkre - elkülöníthető tárgyieszköz-fogyasztói pozíciója a támogató számára a szociális szempontú mérlegelés lehetőségét is felvetheti a beruházási támogatások odaítélésében.*

5. ábra

A beruházási támogatásoknak a tárgyi eszközök piacára gyakorolt jóléti közgazdaságtani hatása



Ebben a pontban a beruházási támogatások jóléti gazdaságtani vizsgálatát elsősorban a támogatást nyújtó állam mérlegelési szempontjainak oldaláról közelítve végeztem. Ugyanakkor az e területen folyó kormányzati munka hatékonyságának (társadalmi költségeinek) részletes vizsgálatával, mint a dolgozat kereteit meghaladó kérdéssel, nem kívánok foglalkozni.

A BERUHÁZÁSI TÁMOGATÁSI CÉLOK EREDMÉNYESSÉGE

Módszertani kérdések

A beruházási támogatások hatékonysága kapcsán a támogatási stratégiák homogenitásának mértékét *egy egyszerű módszerrel, a „hatékonysági mezők vizsgálatával”* (*Varga, 2003*) elemzem a 2001, 2002 és 2003. évekre vonatkozóan.

A mindössze tendenciák kimutatására alkalmas eljárás lényege, hogy a vizsgált támogatásban részesült gazdaságokat egy, az összes költség és árbevétel szerinti koordináta-rendszerben elhelyezzük, majd – hozamaik és költségeik aránya, valamint azok átlag alatti, vagy feletti értékei alapján – egy, a koordináta-rendszerben kialakított hat részből álló hatékonysági háló valamelyik mezőjéhez soroljuk[3]. A hat mező mindegyike (hatékonysági, határ- és átlaghatékonysági megfontolások alapján) valamilyen jól jellemezhető gazdaságcsoportot valószínűsít[4] (6. ábra). Ezek az alábbiak:

[3] Az összes költségnek és az értékesítés nettó árbevételének az átlagpontja általában nem esik a szögfelező egyenesre. Ennek következtében keletkezik egy derékszögű háromszög, amelynek területére eső gazdaságok a vizsgálatokba nem kerülnek bele. A számítások során az erre a területre eső gazdaságok számaránya az 5%-ot nem haladta meg a vizsgált évek egyikében sem.

[4] A koordináta rendszer negyedelésével keletkezett mezőkhöz (átlag)hatékonyságuk alapján eléggé egyértelműen jellemezhető (hatékony és hatékonytalan) gazdaságok tartoznak. A háromszög alakú „nyolcadmezők” gazdaságainak támogatási szempontok szerinti jellemzéséhez átlaghatékonyságukat és határhatékonyságuknak - a csökkenő hozadék törvénye alapján - feltételezhető mértékét vettük alapul. Ugyanis a beruházási támogatás jelentős hatékonyságjavulást ott tud kiváltani, ahol a határhatékonyság magas. Ugyanakkor az átlaghatékonyság magas értékénél feltételezhetjük a határhatékonyság alacsony voltát. A támogatás indokoltságának mértéke (szükséges, érdemes stb.) kizárólag a határhatékonyság mértékével összefüggő hatékonyságtartalékokhoz van kötve, eltekintve minden más (pl. fenntarthatósági, környezetvédelmi, vidékfejlesztési) szemponttól. A mezőjellemzők meghatározása során figyelembe lett véve a támogatással

1. Szükséges a fejlesztési célú támogatás.

2. Nem szükséges a fejlesztési célú támogatás.

3. Nem érdemes fejlesztési célú támogatást nyújtani.

4. Nem fejlesztési, hanem szociális támogatás indokolt.

5. Csak szociális támogatás indokolt, de az szükséges is.

6. Érdemes fejlesztési célú támogatást nyújtani.

Jelölések:

R = egy adott gazdaság összes költsége

$\overline{R}$ = a gazdaságok átlagos összes költsége

B = egy adott gazdaság értékesítésének nettó árbevétele

$\overline{B}$ = a gazdaságok értékesítésének átlagos nettó árbevétele

- világos szín: hatékony gazdaságokat tartalmazó mező

- sötét szín: hatékonytalan gazdaságokat tartalmazó mező

Amennyiben az 1-es és 6-os mezőkben magas értékeket kapunk, míg a többiben alacsonyakat, a fejlesztési támogatás stratégiája homogén és megfelelően célzott.

Abban az esetben, ha az 1-es és a 6-os mezők mellett a 2-es és 3-as mezők is relatíve magas értékeket mutatnak, míg a többiek alacsonyakat, a fejlesztési támogatás stratégiája homogén, de nem megfelelően célzott.

Viszont ha mind a hat mezőben a támogatottsági szint közel azonos, akkor a fejlesztési támogatás stratégiája kevert és megfelelően célzott.

Amikor pedig a 4-es és 5-ös mezőkben magasabb a támogatottsági szint, mint a többiben, akkor a fejlesztési támogatás stratégiája a céljával ellentétes hatást vált ki.

kiaknázható - technológiai váltással nem járó - hatékonysági tartalékok megléte is.

Hatékonysági mezők vizsgálata

A támogatási stratégiák két, alapvetően elkülönülő cél mentén születnek. E célok a mezőgazdasági termelő jövedelempótló támogatása és a termelés hatékonyságát, korszerűségét elősegítő fejlesztési támogatás. A két stratégia határozott elkülönítésére való törekvés évtizedek óta jelen van, a kevert típusú támogatási stratégiák profiltisztulása azonban uniószerte lassan halad.

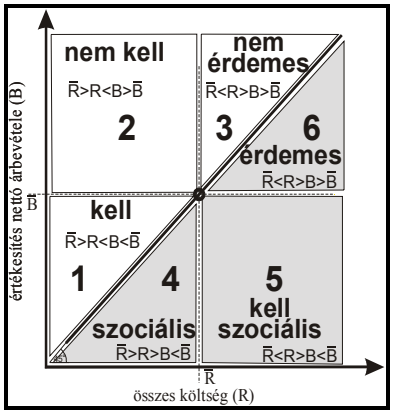
A fejlesztési célú támogatások is alapvetően két céllal nyújthatók: hatékonyságot – közvetve versenyképességet – növelő és fennmaradási esélyt biztosító. Amennyiben fejlesztési támogatást csak azok a gazdaságok kapnának, amelyek azt a leghatékonyabban tudják felhasználni, akkor önmagában (többletkiadások nélkül) is jelentősen nőne a támogatások nyomán születő beruházások hatékonysága. A hatékonyságot és a fennmaradást egyaránt szolgáló kevert támogatási stratégiák mellett szólnak a forráshiányra hivatkozó érvek. A tőkeinjekció a hatékony gazdaságot hatékonyabbá, az életképtelent önfenntartóvá, esetleg versenyképessé is teheti. Kevert stratégia alkalmazásakor nehéz elkülöníteni a hatékonysági és a működőképességi célzatú támogatásban részesülők körét. Azonban a támogatásra már nem szoruló és az arra már nem érdemes gazdaságok jól elválaszthatók. A kevert stratégiák eredményessége az ismert hatékonysági mutatók alkalmazásával – a fentiek alapján – korrekten nem mutatható ki. Emiatt a beruházási támogatások eredményességének bármilyen módszerrel történő értékelését megelőzően indokolt megvizsgálni a támogatási stratégia tiszta, vagy kevert voltát.

A beruházási támogatások hatékonysága növelhető a gazdálkodás szervezettségének fokozásával, az optimálishoz

közelítő ráfordítás-összetétel megválasztásával. Azonban a hatékonyság támogatási célcsoportok differenciáltabb megválasztásával és a támogatások következetesebb célba juttatásával is javítható. E célok megvalósulását jelentősen segítheti a homogén támogatási stratégiák kidolgozása.

6. ábra

A gazdaságok támogatásának indokoltsága a különböző hatékonysági mezőkben



Célszerű tehát megvizsgálnunk a beruházási támogatások hatékonysága kapcsán a támogatási stratégiák homogenitásának mértékét[5].

A beruházási támogatások célgazdaságainak – a mezők támogatási szintjeinek telítettsége alapján történt - vizsgálata a 7. ábrán látható eredményekre vezetett.

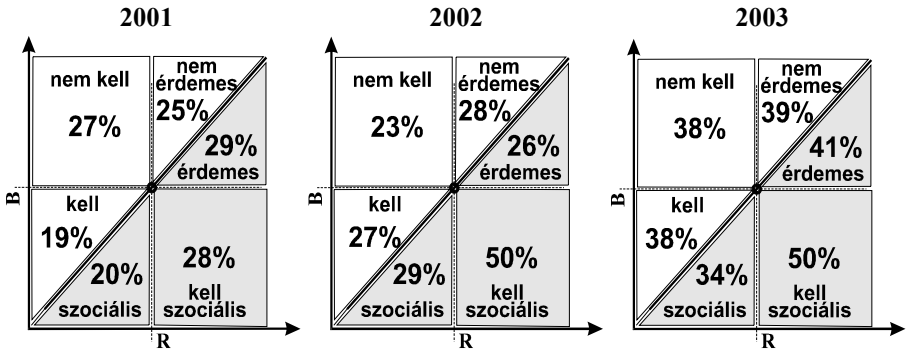
A közelmúlt három éve értékeinek elemzése során azt láthatjuk, hogy a beruházási támogatás stratégiája tisztán hatékonysági célzatúnak egyáltalán nem mondható (7. ábra). *Fejlesztési és fennmaradási célokat egyaránt szolgált*, utóbbit talán még erősebben is. Feltételezhető, hogy a támogató a fejlődés beindulását remélte a gazdaságoknak legalább a felétől.

A beruházási támogatások hatékonysági mezők közötti megoszlása a 8. ábrán látható.

[5] Az eredmények grafikus bemutatása során az egyes mezőkbe kerülő százalékértékek a támogatottsági szintek vizsgálata során a támogatott gazdaságok számarányát jelentik, míg a támogatáshányadok elemzésekor a mezőhöz tartozó gazdaságok részesedését az összes támogatásból.

7. ábra

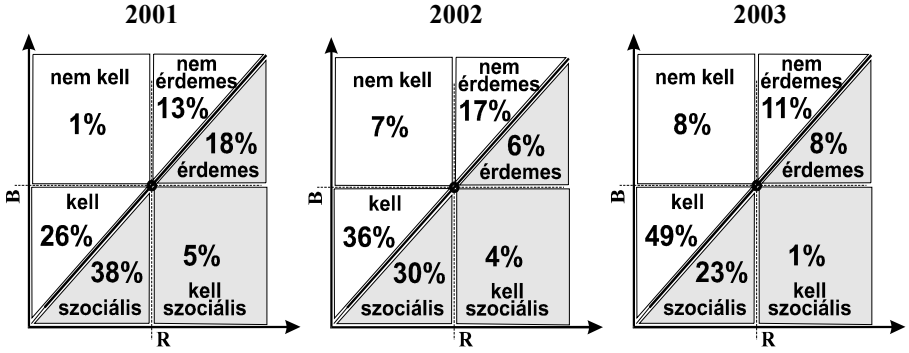
Épület- és gépberuházás támogatottsági szintek hatékonysági mezők szerinti alakulása (2001-2003)



Forrás: Tesztüzemi Információs Rendszer adatai alapján saját számítás

8. ábra

Épület- és gépberuházás támogatások hatékonysági mezők közötti megoszlása (2001-2003)



Forrás: Tesztüzemi Információs Rendszer adatai alapján saját számítás

Ezen az ábrán azt vizsgálhatjuk, hogy a fejlesztési támogatásra szánt források hogyan oszlottak meg a különböző rászorultságú hatékonysági mezőkhöz sorolt gazdaságok csoportjai között. Azt láthatjuk, hogy a vizsgált három évben a támogatások 6-11-9%-a került olyan gazdaságokhoz (a „nem kell" és „kell szociális" mezők összege), amelyek arra érdemtelenek voltak. A szóban forgó mezőkben az így támogatáshoz jutott gazdaságok a vizsgálatba bevont összes támogatásban részesült gazdaság 28-37-44%-át jelentik. Ez az arány a fennmaradó többi mező támogatottsági szintjénél (7. ábra) kevéssel magasabb is, amiből arra következtethetünk, hogy az itt található gazdaságok sem számarányukat tekintve, sem fajlagosan nem kaptak kevesebb támogatást, mint a többi mező gazdaságai, pedig hatékonysági megfontolásból annak kellett volna történnie. Tehát *ezek az eredmények is a támogatási stratégia kevert jellegét támasztják alá.*

A „kell” és „érdemes” elnevezésű csoportok – hatékonysági szempontból kizárólag ezek gazdaságainak támogatása indokolt - kapták együttesen a támogatások 44-42-57%-át, míg a „nem érdemes” és „szociális” mezők csoportjai 51-47-34% beruházási támogatást kaptak. E számértékek alapján pedig észre kell vennünk, hogy a három év alatt a támogatások nagyobb hányadát kapták azok a gazdaságok, amelyeknek hatékonyságuk alapján nem feltétlenül kellett volna kapniuk, szemben azokkal, akiknek mindenképpen kellett kapniuk. Ez az indokolatlan tendencia az időszak utolsó évében jelentős fordulatot vett (57-34%), de a különbségen radikálisan nem változtatott.

Az eddig elmondottak arra engednek következtetni, hogy *a támogatási szándék heterogén volt.* A támogató nem tudta, vagy nem akarta szétválasztani a hatékonysági határvonal (szögfelező) közelében elhelyezkedő gazdaságokat hatékonyság szerinti hovatartozásuk alapján. Tehát vagy nem volt határozott hatékonysági elvárás a támogatási stratégia mögött, vagy létezett, de az ellenőrizhetetlen (számviteli, pénzügyi, nyilvántartási nehézségek miatt), vagy számonkérhetetlen volt (jogszabályilag).

Az ábrákon azt is észrevehetjük, hogy a bizonytalan hatékonyságú határterületeknek az átlag alatti árbevételű és költségű sávjába („szociális”) a források nagyobb arányban kerültek, mint abba, amelyben ezek a mutatók magasabb értékkel rendelkeztek („érdemes”). Tehát *az „átlagalattiság” többet jelentett a támogatáshoz jutásban, mint a hatékonyság javulásának lehetősége a magas bevételű és magas költségű, de átlag alatti hatékonyságú gazdaságok („érdemes”) esetében.*

Egyébként az „érdemes”-„nem érdemes” helyzetek kategorikus mérlegelését is mellőzte a támogató a támogatás odaítélése előtt. Legalábbis erre utal, hogy a „nem érdemes” csoport közel másfélszer-háromszor több támogatást kapott, mint az „érdemes” csoport. A differenciálás hiányát a támogatott gazdaságok közel azonos számarányai (7. ábra) is megerősítik. *A támogató tehát nem alkalmazott pozitív megkülönböztetést döntéseiben az alacsonyabb, de támogatva gyorsan javuló hatékonyságú gazdaságok javára a magasabb, de támogatás hatására már lényegesen nem emelkedő hatékonyságú gazdaságokkal szemben.* A támogatás elosztásának ez a jellemzője is a stratégia kevert jellegére utal.

Megismerve az agrárirányításnak a vizsgált időszakban még feltételezhetően érvényben lévő beruházáspolitikai stratégiáját (*Az Agrárprogram fejlesztési… 1997*), abban a tárgyi eszközök műszaki állapotának javítását elősegítő célok (az eszközállomány elöregedési folyamatának megállítása, a korszerű termelő kapacitások növelése) mellett a hatékonyabb termelés megteremtésének közvetlenebb céljai (a versenyképes árutermelést szolgáló fejlesztések, a meglévő eszközállomány jobb kihasználása, a megfelelő szakismeret és termelési technológiák elsajátíttatása) is jelen voltak. A sokak számára megmaradást, kevesek számára hatékonyságnövekedést célzó stratégia az első lépést jelenthette az ágazat versenyképesebbé válásának útján. „Elnapolta” a gazdaságok szelekcióját abban a reményben, hogy minél később következik az be, annál kevesebbek számára lesz fájdalmas. Az „ágazati társadalompolitika” és a gazdasági racionalitás folyamatos küzdelmében a támogató az előbbit segítette az uniós csatlakozásunkat megelőző időszakban is. A nagy kérdés, amit majd a közeljövő fog megválaszolni, hogy tagállami minőségünkben az agrárium élvezheti-e ennek a fejlesztési stratégiának a gyümölcseit.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Az Agrárprogram fejlesztési és beruházáspolitikai koncepciója. Földművelésügyi Minisztérium, Budapest, 1997. június, 63 p. – (2) Fertő I. (1999): Az agrárpolitika modelljei. Osiris Kiadó, Budapest, 200 p. – (3) Varga T. (2003): A támogatások költség-haszon szemléletű elemzésének lehetőségei. AKII, Agrárgazdasági tanulmányok 1. sz., 169 p.